

7.3 Історичні аспекти зародження і розвитку волейболу

Спортивні ігри (волейбол, баскетбол, футбол, гандбол) є специфічним видом рухової діяльності. Це свідомо діяльність, яка спрямована на досягнення поставленої мети і займає значне місце як і фізичному вихованні здорової людини, так і у процесі фізичної реабілітації хворих та інвалідів, дозволяючи високому емоційному рівні ефективно вирішувати лікувальні і виховні завдання.

Волейбол – це командний вид спорту, олімпійська дисципліна, форма проведення дозвілля та самовираження, метод спілкування, хобі, видовище [223].

Це гра, яка завоювала серця багатьох мільйонів людей нашої планети на всіх континентах без винятку. Надзвичайну швидку зміну атакуючих та захисних дій – у кожному розіграші можна простежити всі складові елементи гри: подача-прийом-пас-атака. Блок-прийом та варіації їх безліч, тому волейбол завжди цікавий. У цій грі немає часу для довгих роздумів та вагань. Оцінка ситуації, прийняття правильного рішення та його виконання має виконуватися, поки м'яч летить. У світі волейбол – один із масових і доступних видів спорту [224].

Відкриття волейболу наприкінці 19 ст. трапилося швидше за все не вперше. Є дані, що у подібні ігри грали тисячі років тому. Збереглися хроніки римських літописців, датовані 3 ст. до н.е., в яких описується гра, схожа на волейбол: невідомо з чого був зроблений м'яч, але гравці били кулаками.

Крім того, відома давня гра під назвою «фаустбол», у яку грали ще 1500 року. Сенс гри зводився до того, що від трьох до шести гравців з кожної команди намагалися перебити м'яч через невисоку стіну на майданчик суперника. Згодом «фаустбол» набрав популярності в Європі і видозмінився. Кам'яну стіну замінили на шнур, натягнутий між деревами, розміри майданчика скоротили та суворо обмежили кількість гравців – по 5 осіб у кожній команді. М'яч можна було перебивати на бік суперника кулаками або передпліччям, і кожній команді відводилося по 3 торкання м'яча. Великий майданчик та маленький кількісний склад учасників гри призвели до виникнення нового пункту правил, згідно з яким

м'яч міг один раз впасти на бік суперника і його дозволялося повернути лише одним торканням. Гра складалася із двох таймів по 15 хвилин кожен.

Батьківщиною волейболу по праву вважають Сполучені Штати Америки. Нову гру винайшов у 1895 році Вільям Морган – керівник фізичного виховання в Союзі молодих християн (YMCA) у місті Холіок (штат Массачусетс). Він запропонував перекидати м'яч через тенісну сітку, натягнуту на висоті близько 2 м. Назву нової гри дав доктор Альфред Холстед – викладач Спрінгфільдського коледжу: «волейбол» – як м'яч, що літає. Спостерігаючи за стрімким зростанням популярності баскетболу серед молоді, Вільям Морган прийшов до думки, що для членів Союзу молодих християн, які через свій вік або стан здоров'я не можуть грати в нього, потрібна більш щадна і менш напружена альтернатива.

При цьому Морган не міг придумати кращого варіанту щодо цієї ситуації, окрім волейболу. Описуючи свої висновки, Морган заявляв: «У пошуку найбільш прийняттого виду спорту, найбільше мені імпонував теніс, але для нього потрібні м'ячі, ракетки, сітки та інше обладнання, не хотілося впроваджувати. Єдине, що до душі – це використання сітки. Ми підняли її на висоту майже в 2 метри (6 футів 6 дюймів), дещо вище за ріст середньої людини. Крім того, нам потрібний був ігровий м'яч. Були спроби використовувати камеру баскетбольного м'яча, але вона була занадто легкою, а сам баскетбольний м'яч – надто великим та важким [225].

В результаті було створено м'яч, що складається з гумової камери, поміщеної всередину шкіряного чохла, колом 63,5 – 68,6 см (25 – 27 дюймів) та вагою 252 – 336 грам (9 – 12 унцій). Водночас В. Морганом було сформульовано перші 10 пунктів правил гри у волейбол, які були вперше опубліковані у 1897 році.

На початку 1896 року волейбол як командна гра була вперше продемонстрована перед керівництвом Спрінгфільдського коледжу Союзу молодих християн. А потім гра двох команд (по п'ять осіб у кожній) була показана перед делегатами від Спортивної спільноти Східного узбережжя. Саме

під час цієї демонстрації і з'явилася назва «Volley Ball» (до речі, що проіснувало в даному написанні до 1952 року, доки на раді адміністративного комітету USVBA не було прийнято злите написання даних слів). Першою країною, за США, яка прийняла волейбол, стала Канада (1900 р.). Потім до неї приєдналися Куба (1906), Філіппіни (1910), Японія, Бірма, країни Європи (1914), Південної Америки та СРСР (початок 1920-х). Першими змаганнями країн Південно-Східної Азії куди був включений волейбол, стали Паназіатськими іграми 1913 року [223].

Разом із поширенням гри, удосконалюються правила. Проте, між правилами прийнятими на Сході та Заході є суттєві відмінності, серед яких можна відзначити, кількість гравців та їх розташування: у країнах Америки, Африки, Європи практикувався волейбол із шістьма гравцями на майданчику, в Азії – з дев'ятьма або дванадцятьма гравцями на майданчику 11х22 м без зміни позицій гравцями під час матчу. В 1922 прийняті поправки в правила, що обмежують кількість дотиків м'яча в одному розігравші до трьох.

В 1922 проведені перші загальнонаціональні американські змагання – в Брукліні відбувся чемпіонат YMCA за участю 23 чоловічих команд. У тому ж році була утворена федерація баскетболу та волейболу Чехословаччини – перша у світі спортивна організація з волейболу. У другій половині 1920-х років виникли національні федерації Болгарії, СРСР, США та Японії. У той самий період формуються основні технічні прийоми, подача, передачі, удар і блок. На їх основі виникає тактика командних дій. У 1930-ті роки з'явилися груповий блок та страховка, варіювалися атакуючі та обманні удари. У 1936 році на конгресі міжнародної федерації з гандболу, що проводився в Стокгольмі, делегація Польщі виступила з ініціативою організувати технічний комітет з волейболу як частину федерації з гандболу. Була утворена комісія, до якої увійшли 13 країн Європи, 5 країн Америки та 4 країни Азії. Членами цієї комісії як основні були прийняті американські правила з незначними змінами: виміри проводилися в метричних пропорціях, м'яч можна було торкатися всім тілом вище поясу, після

торкання м'яча на блоці гравцеві було дозволено повторне торкання поспіль, висота сітки для жінок – 224 см, зона подачі була обмежена [225].

Закінчення Другої світової війни (1939 – 1945) стало початком активного міждержавного спілкування. Міжнародні відносини у спортивній галузі стали оформлятися створенням міжнародних федерацій видів спорту, зокрема і волейболу. Так, 18 – 20 квітня 1947 року у Парижі відбувся перший конгрес Міжнародної федерації волейболу (FIVB, ФІВБ) за участю представників 14 країн: Бельгії, Бразилії, Угорщини, Єгипту, Італії, Нідерландів, Польщі, Португалії, Румунії, США, Уругваю, Чехословаччини та Югославії, які і стали першими офіційними членами ФІВБ. Федерація затвердила офіційні міжнародні правила, а в її склад входила арбітражна комісія та комісія з розробки та вдосконалення правил гри. Першим президентом ФІВБ був обраний Поль Лібо (Франція), згодом неодноразово переобирався на цю посаду до 1984 року, коли президентом ФІВБ був обраний професор Рубен Акоста (Мексика). З ініціативи Рубена Акости зроблено численні зміни у правилах гри, спрямовані на підвищення видовищності змагань. Напередодні Олімпійських ігор – 1988 у Сеулі відбувся 21-й конгрес FIVB, на якому були прийняті зміни в регламенті вирішальної п'ятої партії: тепер вона повинна грати за системою ралі-пойнт (розіграш-очко). З 1998 року така система підрахунку очок поширюється на весь матч, того ж року з'явилося амплуа ліберо.

На початку 1980-х з'явилася подача у стрибку і сама гра стала ще більш агресивною та швидкою. Збільшився ріст волейболістів. Якщо в 1970-і роки в команді могло не бути взагалі жодного гравця з ростом понад 2 метри, то з 1990-х років все змінилося. У командах високого класу нижче 195 – 200 см зазвичай лише зв'язуючий та ліберо. Навіть у жіночих командах гравці вищі за два метри нормальне явище. У 1954 році в Манілі утворено Азіатську конференцію волейболу, а роком пізніше в Токіо проведено перший чемпіонат Азії, який розігрувався як за міжнародними правилами (з шістьма гравцями на майданчику), так і за азіатськими (з дев'ятьма гравцями). У тому ж році волейбол

було включено до програми Панамериканських ігор. У 1967 розіграно перший чемпіонат Африки, а роком пізніше в Мексиці проведено перший чемпіонат Північної та Центральної Америки та країн Карибського басейну. У 1972 конгрес ФІВБ у Мюнхені створив нові самостійні конфедерації волейболу: Азії (AVC), Африки (CAVB), Європи (CEV), Північної та Центральної Америки та країн Карибського басейну (NORCECA), Південної Америки (CSV). У 1997 членами ФІВБ були 213 національних федерацій більше, ніж у будь-якій іншій міжнародній спортивній організації. Організовано нові змагання: Кубок світу серед молоді, турнір Гран-Прі серед жінок, Кубок світу серед клубних команд. На Олімпіаді вперше використовується статистика про команди та гравців з метою визначення найкращого гравця з кожного аспекту гри.

У 1948 р. у Римі відбулися перші офіційні змагання ФІВБ чемпіонат Європи серед чоловічих команд, який завершився перемогою команди Чехословаччини. У 1949 у Празі проведено перший чемпіонат Європи серед жінок та перший чемпіонат світу серед чоловіків, переможцями яких стали команди СРСР. Три роки тому у Москві проведено перший чемпіонат світу серед жінок (перемогла команда СРСР). Загалом у 1949-97 відбулося 20 чемпіонатів Європи та 12 чемпіонатів світу серед жінок. З 2006 року ФІВБ об'єднує 219 національних федерацій волейболу, волейбол є одним із найпопулярніших видів спорту на планеті. Найбільш розвиненим волейбол як вид спорту, в таких країнах, як Бразилія, Італія, Китай, Росія, США, Японія, Польща.

Сумні та тривожні часи 1941 – 1945 рр. не минули і волейболістів. Частина з них загинула на фронтах війни, інші повернулися пораненими чи скаліченими. Саме з-поміж волейболістів, які захищали свою честь та совість, відстоювали свободу своєї родини та близьких, і з якими доля була сприятлива, почали формуватися команди для участі у першому повоєнному чемпіонаті СРСР та інших змаганнях. Після закінчення Великої Вітчизняної війни 1945 року відновлюється першість СРСР з волейболу. В арсеналі спортсменів з'явилася сильна бокова подача, багато гравців атакували з першої передачі,

використовуючи цей прийом як елемент несподіванки, остаточно утвердився груповий блок. До початку 60-х практично всі команди дотримувалися тактики 4:2 (два «кутові» нападники, два допоміжні, два зв'язуючих). Пізніше стала використовуватися схема 5:1, яку з успіхом застосовують практично всі команди. Так, у чемпіонаті СРСР 1945 року виступали жіночі команди «Локомотив» (Харків) – 6-е місце та «Здоров'я» (Київ) – 10-е місце та чоловіча команда «Локомотив» (Харків) – 7-е місце та команда Військового училища – 10 місце. 1947 рік увійшов в історію радянського волейболу, оскільки наша команда вперше брала участь у міжнародних змаганнях за кордоном у Польщі. Через рік, у 1948 р. Київ також славився як волейбольне місто та своїми майстрами «летючого» м'яча. Насамперед серед майстрів столиці були такі люди як Михайло Берлянд, Лев Вайнтрауб, Яків Маргуліс. Поруч із ними свій тренерський потенціал удосконалював Леонід Небіліцький, який пізніше успішно працював із юнацькими збірними України. На Всесоюзних спартакіадах школярів наша молодь завжди виборювала призові місця. Непогано виступали і вихованки Давида Заславського. Українські дівчата – багаторазові чемпіонки СРСР. Наших волейболістів наставники запрошували з величезним задоволенням, бо знали: українці – чудові спортсмени. Нерідко саме вони визначали перемогу збірної на будь-якому престижному міжнародному турнірі.

Всесоюзна секція волейболу, яка у 1959 р. була перейменована на Федерацію волейболу СРСР, стає членом ФІВБ. Вітчизняний волейбол завжди займав провідні позиції у світі та виховав видатних майстрів гри, імена яких широко відомі у міжнародному спортивному світі [224].

Справжнім тріумфом був виступ збірних команд УРСР у 1956 році. На I Спартакіаді народів СРСР – золоті медалі здобули чоловіки.

Жіноча команда УРСР посіла друге місце: Даманська (Кошелева) Г., Легкова Є., Філішкіна Л. (Харків), Зозуля Є., Кошулько О., Поліщук Г. (Київ), Гольдгубер Ф., Коржова Є., Логвиненко Г., Півньова Є. (Одеса), Архангельська О. (Дніпропетровськ). Готував команду – харківський тренер Хаджинов Д. І.

Починаючи з 50-х років минулого століття чудові результати демонстрували українські клуби та збірні країни на всесоюзній та міжнародній арені. У 60-х роках, властиве вітчизняній волейбольній школі новаторство, яке виявилось у створенні особливого бойового стилю гри, який із роками все більше вдосконалювався. Проте внаслідок міжнародної напруженості, що породила багато складнощів в обміні спортивної інформації, деякі технічні та тактичні прийоми, відкриті вітчизняними спортсменами, приписувалися закордонним гравцям та тренерам. Так, успішно виконується В. Свиридовою плануюча подача вважається винаходом японок. Загалом у п'ятдесяти-шістдесяті роки, прообраз того стилю, прийнято вважати азійським, швидкісним, показували наші, вітчизняні команди. ЦСКА у 1955 р. успішно використав у грі підключення до атаки гравців задньої лінії, відкриття якої приписують польським спортсменам.

У 1963 р. на засіданні Федерації волейболу СРСР було запропоновано скасувати пункт правил, що забороняє переносити гравцям руки на бік супротивника під час блокування. А на конгресі ФІВБ у 1964 р. ця ініціатива радянських представників викликала великий інтерес і пізніше це нововведення було внесено до Офіційних міжнародних правил. Надалі у волейболі з'явилися різні тактичні та технічні новинки, багато з них були відкриті гравцями та тренерами нашої країни [223].

Проте у волейболі існує низка комбінацій та революційних ідей, розроблених іноземними фахівцями. У 1969 р. на Кубку Світу в НДР японський гравець Моріта буквально розірвав блокуючих придуманою ним самим комбінацією для нападників. Суть комбінації зводиться до наступного. Нападак розбігався і присідав нібито для виконання стрибка на зліт, але останнім часом затримував стрибок. Блокуючий суперник, щоб змусити помилитися гравця, атакуючого з коротких передач, повинен вистрибнути секундою раніше, ніж нападак. Зв'язуючий гравець замість короткого пасу дає нападнику невисоку передачу і той, дочекавшись доки блокуючий приземлиться, вистрибував сам і безперешкодно буквально забивав м'яч у майданчик суперника. Винахід цієї

комбінації, справді унікальної за своєю несподіванкою, дозволило японцям зайняти друге місце, а сама комбінація стала називатися «Морита», на ім'я людини, яка її придумала.

Пік популярності волейболу нашої країні припав на 60-70-ті рр. Сприятливий вплив на популяризацію гри мали успішні виступи збірних команд на міжнародних змаганнях. Так, 1965 року волейболісти СРСР стали володарями першого Кубка світу, а 1973 року ця нагорода була завойована жіночою збіркою нашої країни. У 1970 в СРСР волейболом регулярно займалися 6 млн. чол., налічувалося близько 1 тис. майстрів спорту, 64 заслужені майстри спорту, 26 заслужених тренерів СРСР з волейболу [225]. Український волейбол виховав цілу плеяду першокласних гравців, які вписали славну сторінку в історію волейболу.

У різні роки честь радянського волейболу на міжнародному рівні у складі збірної команди СРСР захищали представники українських команд та вихованці українських тренерів, переможці та призери Олімпійських Ігор, чемпіони світу та Європи: чоловіки – Беляєв В., Венгеровський Ю., Воронков П., Гордієнко О., Дилленбург А., Закржевський А., Запорожець О., Іванов В., Коров'янський Ю., Кривов В., Кузнецов А., Латинський Є., Лащонов Ф., Люгайло С., Матушевич В., Міхальчук В., Молібога О., Мондзолевський Г., Панченко Ю., Піменов М. та інші [223].

У той час, коли гра в нашої країні досягла піку популярності, волейбольні майданчики можна було побачити в кожному парку, в кожному санаторії. Волейболісти вели баталії в зонах відпочинку на лісових галявинах і галявинах, на пляжах, в будинках відпочинку і санаторіях, в піонерських таборах, у річки та озера, на палубах океанських кораблів, на полярних зимівлях і навіть на снігу.

Досягнення українських команд в часи СРСР є вражаючими. Жіноча команда «Буревісник» (Одеса) в 1961 році виборола золоті медалі чемпіонату СРСР. Срібні медалі чемпіонату СРСР вигравали чоловічі команди: «Спартак» (Київ) – 1951 р., «Буревісник» (Одеса) - 1961 р., «Локомотив» (Київ) – 1969 р.,

«Зірка» (Ворошиловград) – 1972 р., «Шахтар» (Донецьк) – 1991 р. та жіночі команди: «Іскра» (Ворошиловград) – 1975 р., 1978 р., «Медик» (Одеса) – 1983 р. Бронзовими призерами становились чоловічі команди: «Спартак» (Київ) – 1952 р., 1953 р., «Наука» (Одеса) – 1954 р., «Буревісник» (Одеса) – 1955 р., 1957 р., «Локомотив» (Київ) – 1966 р., 1981 р., «Зірка» (Ворошиловград) – 1976 р., 1979 р., «Локомотив» (Харків) – 1978 р. та жіночі команди: «Буревісник» (Одеса) – 1962 р., 1971 р., «Іскра» (Ворошиловград) – 1973 р., 1974 р., «Сокіл» (Київ) – 1981 р., «Медин» (Одеса) – 1982 р., «Орбіта» (Запоріжжя) – 1984 р. Крім того, чоловіча команда «Шахтар» (Донецьк) у сезоні 1991-1992 рр. виграла відкритий чемпіонат СНД. Володарями Кубка СРСР серед чоловічих клубів були: тричі «Локомотив» (Київ) – 1973, 1988, 1990 рр. та ЧГС (Одеса) – 1976 р., серед жіночих клубів – тричі «Медин» (Одеса) – 1974, 1981, 1983 рр., двічі «Орбіта» (Запоріжжя) – 1985, 1988 рр., «Іскра» Ворошиловград – 1980 р. У 1962 р. жіноча команда «Буревісник» брала участь у самому престижному європейському клубному турнірі – Кубку Європейських чемпіонів. Одержали у фіналі перемогу над одним із кращих клубів Європи – «Славія» Софія, Болгарія з рахунком 3:1 та 3:0 де стали володарями Кубка Європейських чемпіонів.

Кубок кубків Європейських країн вигравали: чоловіча команда «Зірка» Ворошиловград у 1973 р. та жіночі команди: «Іскра» (Ворошиловград) у 1977 р. і «Медин» (Одеса) в 1983 р. Збірна чоловіча команда УРСР чотири рази 1956, 1967, 1986, 1991 рр. була переможцем Спартакіади народів СРСР, бронзовими призерами – в 1983 році.

Формування сучасного українського волейболу було справою не з легких. Спочатку було необхідно зареєструвати організацію, провести повністю процедуру її оформлення. Коштів не було. Допоміг донецький «Шахтар», який перерахував нам 10 тисяч купонів, після цього провели всі необхідні процедури. В червні, коли була перша спроба це зробити, дійсно ще існував СРСР. А ось восени все вже йшло до його розпаду, і тоді держава вже називалася СНД. Після оформлення Федерації була подана заявка на включення до Міжнародної

Федерації, а разом з цим і до Європейської конфедерації волейболу. В лютому 1992 року Україну прийняли до цих організацій.

Навесні був проведений скорочений чемпіонат України з тим, щоб визначити команди, які представлятимуть країну в єврокубках. В тому чемпіонаті команди взяли участь згідно з ієрархією, яка склалася у чемпіонаті СРСР. А вже в жовтні стартував повноцінний – за схемою «осінь-весна» – чемпіонат України. Одним із перших рішень федерацій було те що якщо гравець хоче грати за кордоном, повинен отримати ліцензію від національної Федерації. За цю ліцензію спортсмени робили внесок «на розвиток волейболу України». Серед статей доходу були внески за участь в чемпіонаті – були часи, коли у чемпіонаті брали участь більше 100 команд. Це надходження і забезпечували роботу Федерації. Тоді багато наших волейболістів грали за кордоном – в 1992 році приблизно 100 гравців, ця цифра як до молодого волейболу в молодій державі є значною.

У чемпіонатах України в 90-і роки приймали участь дуже багато команд – навіть у другій лізі число учасників сягало мало не двадцяти, хоча фінансове положення в країні було не дуже гарне, але любов до волейболу залишилася ще з радянських часів. За роки державної незалежності України вітчизняні волейболісти не раз виборювали призові місця у престижних офіційних міжнародних змаганнях: у 1993 р. – третє місце у чемпіонаті Європи серед жінок та друге місце у чемпіонаті світу серед молодіжних команд; у 1998 р. – друге місце на Всесвітніх юнацьких іграх.

В 2001 році на чемпіонаті Європи серед жінок в Болгарії де наша збірна зайняла четверте місце і це можна вважати великим проривом беручи до уваги що в 1999 році українки не кваліфікувалися, а в Туреччині 2003 році зайняли дев'яте місце. До того ж це була остання кваліфікація на чемпіонат не тільки Європи, а й Світу і Олімпійських ігор за час незалежності України.

У чемпіонаті України беруть участь 50 команд майстрів. Регулярно проходять змагання на першість України у дитячій, аматорській, студентській

лігах, серед ветеранів, з пляжного волейболу. Відповідно до статистичних даних за 2005 рік волейболом у нашій країні постійно займаються 101426 спортсменів (це третій показник – після футболу та легкої атлетики), з якими працюють 2087 тренерів.

Таким чином, волейбол – одна з найпоширеніших ігор у Світі та в Україні. Масовий характер волейболу пояснюється його високою емоційністю і доступністю, заснованої на простоті правил гри та нескладності обладнання. Особливою відмінністю волейболу як засобу фізичного виховання є його специфічна якість – можливість навантаження, тобто відповідність між підготовленістю гравця та навантаженням, яке він отримує. Волейбол є грою, доступною для людей різного віку, статі, фізичного розвитку тощо.